सुस्वागतम

सामाजिक न्याय विभागाच्या वर्ग -१ च्या अधिका-यांसाठी प्रशिक्षण कार्यक्रम

विषय: शिस्तभंग विषयक कार्यवाही- नियम व कार्यपध्दती

विषय सूची (सत्र-१)

- ☞ वर्तणूक नियम - महत्वाच्या तरतूदी
- ☞ शासकीय कर्मचारी - राज्यघटनेतील तरतूदी
- ☞ शासकीय कर्मचारी - विशेष संरक्षण (कलम-३११)
- ☞ नैसर्गिक न्याय व पुरेशी संधी
- ☞ विभागीय चौकशी व फौजदारी कारवाई
- ☞ प्राथमिक चौकशी

शासकीय कर्मचाऱ्याची कर्तव्ये (नियम-३)

- नितान्त सचोटी
- कर्तव्यपरायणता
- अशोभनीय कृत्ये न करणे
- सद्सद्विवेकबुध्दी प्रमाणे वर्तणूक
- पर्यवेक्षकीय जबाबदारी
- वरिष्ठांच्या सूचनांचे पालन

राजकारण व निवडणूकांतील सहभाग (नियम-५)

- राजकीय पक्ष/संघटनांशी संबंध न ठेवणे
- कुटुंबातील व्यक्तींचा घातक चळवळीतील सहभाग शासनास कळविणे.
- निवडणूकात सहभाग न घेणे.
- निवडणूकात आपले वजन खर्च न करणे.

स्थावर व जंगम मालमत्ता (नियम-१९)

- मालमत्तेचे व दायित्वाचे विवरण सादर करणे.
- स्थावर मालमत्तेच्या संपादन व विक्रीवरील निर्बंध
- मालमत्तेचे व्यवहार विहित प्राधिकरणास कळविणे.
- जंगम मालमत्ता व विहित प्राधिकरण - व्याख्या

लैंगिक छळवादास प्रतिबंध

(नियम २२-अ)

- लैंगिक छळवादाच्या कृत्यावर निर्बंध
- लैंगिक छळवादास प्रतिबंध-उपाययोजना
- लैंगिक छळवादाची व्याख्या -
  - शारीरीक संपर्क आणि कामोद्दीपीक प्रणयचेष्टा
  - लैंगिक सौख्याची मागणी अथवा विनंती
  - लैंगिक भावना प्रेरित करणारे शेरे
  - अश्लील साहित्याचे प्रदर्शन
  - अशोभनीय शारिरीक, तोंडी, सांकेतीक आचरण

राजकीय व्यक्तिकडून दबाव (नियम-२३)

- शासकीय सेवेच्या बाबीसंदर्भात राजकीय अथवा बाह्य दबाव आणण्यावर निर्बंध
- मागासवर्गीय कर्मचा-यास थेट संबधित मंत्रीमहोदयाकडे अभिवेदन करण्यास मान्यता

मादक पेय/ औषधी द्रव्यांचे सेवन (नियम-२८)

- संबंधित कायद्याचे कटाक्षाने पालन
- कामावर असताना मादक पेयांच्या सेवनावर व अशा पेयांच्या अंमलाखाली असण्यास प्रतिबंध
- सार्वजनीक ठिकाणी मादक पेयांच्या सेवनावर व अशा पेयांच्या अंमलाखाली असण्यास प्रतिबंध

शासकीय कर्मचारी - राज्यघटनेतील तरतूदी

- **कलम ३०९ -** शासकीय कर्मचा-यांची भरती व सेवा शर्ती - विधान मंडळाचे अधिकार

  परंतुक--- राष्ट्रपती व राज्यपालांचे अधिकार
- **कलम ३१० -** सेवेत असण्या-या व्यक्तीचा कालावधी- राष्ट्रपती व राज्यपालांचा अधिकार - संमत कालावधीपूर्वी पद नष्ट-भरपाई अनिवार्य
- **कलम ३११** - नागरी सेवेतील कर्मचायाना विशेष संरक्षण

नागरी सेवेतील कर्मचा-याना विशेष संरक्षण (कलम-३११)

- ३११(१) - नागरी सेवेतील व्यक्तीला,ज्या प्राधिका-याने नियुक्त केले आहे त्याहून दुय्यम असलेल्या प्राधिक-याकडून बडतर्फ़ केले जाणार नाही वा पदावरून दूर केले जाणार नाही..
- ३११(२) - पूर्वोक्त व्यक्तीला, ज्या चौकशीमध्ये तिच्यावरील दोषारोपांची माहिती करून दिलेली आहे आणि त्या दोषारोपाबाबत तिला आपले म्हणणे मांडण्याची वाजवी संधी दिलेली आहे, अशी चौकशी झाल्याखेरीज तिला बडतर्फ़ केले जाणार नाही वा कामावरून कमी केले जाणार नाही वा पदावनत केले जाणार नाही.

कलम ३११ (पुढे चालू)

- **परंतुक-१-** परंतु अशा चौकशी अंती, तिला अशी कोणतीही शिक्षा देण्याचे प्रस्तावित करण्यात आले असेल तेव्हां अशा चौकशीमध्ये सादर केलेल्या पुराव्याच्या आधारावर अशी शिक्षा देता येईल आणि अशा व्यक्तीला प्रस्तााावित शिक्षेविरूध्द अभिवेदन करण्यासाटी कोणतीही संधी देण्याची आवश्यकता नाही
- **परंतुक-२-** हा खंड पुढील बाबतीत लागू होणार नाही.

कलम ३११ (पुढे चालू)

क) एखादी व्यक्ती ज्यामुळे फ़ौजदारी दोषारोपांवरून दोषी ठरलेली आहे अशा वर्तनाच्या कारणावरून तिला बडतर्फ़ किंवा पदावरून दूर करण्यात आले असेल किंवा पदावनत करण्यात आले असेल अशा बाबतीत किंवा

ख) एखाद्या व्यक्तीस बडतर्फ़ वा पदावरून दूर करण्याचा वा तिला पदावनत करण्याचा अधिकार असलेल्या प्राधिका-याला काही कारणास्तव---ते कारण त्या प्राधिका-याला नमूद करावे लागेल- अशी चौकशी करणे व्यवहार्य नाही, असे खात्रीपूर्वक वाटेल अशाबाबतीत किंवा

कलम ३११ (पुढे चालू)

ग) अशी चौकशी करणे राज्याच्या सुरक्षिततेच्याद्रुष्टीने समयोचित नाही असे राष्ट्रपतीना किंवा राज्यपालांना खात्रीपूर्वक वाटेल अशा बाबतीत.

- ३११(३) - जर पूर्वोक्त अशा कोणत्याही व्यक्तीबाबत खंड (२) मध्ये निर्दिष्ट केलेली अशी चौकशी करणे वाजवीपणे व्यवहार्य आहे किंवा काय असा प्रश्न उद्‌भवला तर, अशा व्यक्तीला बडतर्फ़ किंवा पदावरून दुर करण्याचा किंवा तिला पदावनत करण्याचा अधिकार असलेल्या प्राधिका-याचा या बाबतीतील निर्णय अंतिम असेल.

नैसर्गिक न्याय व वाजवी संधी

- नैसर्गिक न्याय ------------------- अर्थ व व्याप्ती
- वाजवी संधी ------------------------अर्थ व व्याप्ती
- नैसर्गिक न्याय व वाजवी संधी या तत्वांचे उल्लंघन- काही उदाहरणे
  - अनिश्चित व प्रदीर्घ निलंबन
  - दोषारोप पत्र देण्यास प्रदिर्घ विलंब
  - संबंधित कागदपत्र न देणे
  - प्रमाणाबाहेर शिक्षा

विभागीय चौकशी व फौजदारी कारवाई

- व्याख्या व व्याप्ती.
- फौजदारी कारवाई चालू असता शिस्तभंगविषयक कारवाई
- फौजदारी गुन्ह्याबद्दल *शिक्षेनंतरची* विभागीय कारवाई
- फौजदारी गुन्ह्यातून *सुटकेनंतरची* विभागीय कारवाई

प्राथमिक चौकशी

प्राथमिक चौकशी

- व्याख्या व व्याप्ती
- केव्हां व कोणी
- चौकशीची कार्यपध्दती ?

चहासाठी विश्रांती

विषय सूची (सत्र-२)

- ☞ कर्मचा-याचे निलंबन
- ☞ जबर व किरकोळ शिक्षा
- ☞ शिस्तभंगविषयक प्राधिकरणे
- ☞ शिक्षा देण्याच्या कार्यपध्दती
- ☞ अपील,पुनरीक्षण, पुनर्विलोकन
- ☞ न्यायालयीन पुनर्विलोकन
- ☞ प्रश्नोत्तरे

कर्मचा-याचे निलंबन

- निलंबन - अर्थ व व्याप्ती
- निलंबन - केव्हां व कोणी
- मुख्यालय व हजेरीपट
- मानीव निलंबन
- निर्वाह भत्ता
- निलंबनाचा आढावा
- निलंबन समाप्ती व पुनर्स्थापना

जबर व किरकोळ शिक्षा

जबर शिक्षा

- सक्तीची सेवानिवृत्ती
- सेवेतून काढून टाकणे
- सेवेतून बडतर्फ करणे

जबर व किरकोळ शिक्षा

किरकोळ शिक्षा

- ठपका ठेवणे
- पदोन्नती रोखुन ठेवणे
- आर्थिक हानीची रक्कम वेतनातून वसूल करणे
- वेतनवाढी रोखणे
- विनिर्दिष्ठ कालावधीसाठी वेतन समश्रेणीतील खालच्या टप्प्यांवर आणणे
- खालच्या वेतन श्रेणीमध्ये / पदांवर / सेवेंमध्ये आणणे

शिक्षा नसलेल्या बाबी

- परीक्षा उत्तीर्ण न झाल्याबद्दल वेतनवाढ रोखणे
- प्रशासकीय कारणास्तव पद्दोन्नती नाकारणे
- प्रशासकीय कारणास्तव पदावनती करणे
- निवृत्तीनियमान्वये सक्तीची सेवानिवृत्ती
- प्रतिनियुक्तीवरून परत बोलावणे
- परिक्षाविक्षाधीन /अस्थायी कर्मचा-याची सेवासमाप्ती

शिस्तभंगविषयक प्राधिकरणे

- राज्यपाल
- नियुक्ती प्राधिकरण
- विभाग प्रमुख व प्रादेशिक विभाग प्रमुख
- कार्यालय प्रमुख
- विभागीय आयुक्त (रो. ह. यो.)
- सेवा अुसन्या घेणारी प्राधिकरणे

शिक्षा देण्याची कार्यपध्दती नियम-८,

चौकशीपूर्वीची कार्यवाही

- प्राथमिक चौकशी, जरूर तर
- निलंबन,फौजदारी कारवाई वगैरेबाबत निर्णय
- दोषारोपपत्र,विवरणपत्र व इतर सहपत्रे तयार करणे व कर्मचा-यास बजावणे
- चौकशी अधिकारी व सादरकर्ता अधिकारी नेमणूक

शिक्षा देण्याची कार्यपध्दती (पुढे चालू) (नियम-८)

प्रत्यक्ष चौकशी

- प्राथमिक सुनावणी, बचावाचे निवेदन दिले नसल्यास ते प्राप्त करून घेणे,चौकशीची कार्यपध्दती स्पष्ट करणे.
- सादरकर्ताधिका-याकडून कागदपत्र घेऊन कर्मचा-यास अवलोकनार्थ उपलब्ध करून देणे / प्रती देणे.
- शिस्तभंगविषयक प्राधिकरणाकडून लेखी व तोंडी पुरावा
- कर्मचा-याचा लेखी व तोंडी पुरावा
- दोन्ही बाजूंचे तोंडी म्हणणे /लेखी टांचण
- चौकशी अहवाल तयार करणे

शिक्षा देण्याची कार्यपध्दती (पुढे चालू) (नियम-८)

चौकशीनंतरची कार्यवाही

- चौकशी अहवालाची छाननी
- जरूर तर अहवाल पुढील चौकशीसाठी परत
- चौकशी अहवालाची प्रत देणे
- अहवालातील कर्मचा-यास अनुकूल अशा निष्कर्षांशी असहमती असल्यास,कर्मचा-यास म्हणणे मांडण्याची संधी
- कर्मचा-याचे उत्तर विचारात घेऊन अंतिम आदेश

किरकोळ शिक्षा देण्याची कार्यपध्दती (नियम-१०)

किरकोळ शिक्षा

- प्राथमिक चौकशी, जरूर तर
- ज्ञापनाव्दारे दोषारोपपत्र देणे व स्पष्टीकरण मागवणे
- स्पष्टीकरण विचारात घेऊन योग्य तो आदेश काढणे
- काही किरकोळ शिक्षा - जबर शिक्षेची कार्यपध्दती

अपील (नियम १६ ते २३)

- अपीलीय अधिकारी
- अपील करण्यासाठीची कालमर्यादा
- वैयक्तीक सुनावणी, जरूर तर
- अपीलावर विचार करणे
- शिक्षेत वाढ करण्यापूर्वी कर्मचा-यास संधी
- लोकसेवा आयोगाचा सल्ला
- अंतीम आदेश

पुनरीक्षण (नियम २५)

- पुनरीक्षणासाठीची कालमर्यादा
- कर्मचा-यास संधी
- पुनरीक्षण अर्जावर विचार
- प्रस्तावीत वाढीव शिक्षेबाबत नोटीस
- लोकसेवा आयोगाचा सल्ला
- अंतीम आदेश

पुनर्विलोकन (नियम २५-अ)

- पुनर्विलोकन केव्हा
- पुनर्विलोकनाचे अधिकार
- कर्मचा-यास संधी
- लोकसेवा आयोगाचा सल्ला
- अंतीम आदेश

न्यायालय/न्यायाधिकरणाकडून पुनर्विलोकन

न्यायालयीन हस्तक्षेप

- नैसर्गीक न्यायाच्या तत्वांचे उल्लंघन
- वाजवी व पुरेशी संधी न देणे
- कार्यपध्दतीचा अवलंब न करणे
- मुळीच पुरावा नसणे
- प्रमाणाबाहेर शिक्षा

Important Cases

- Natural Justice — **State Bank of Patiala V/S S.K. Sharma, AIR 1996 SC 1669**
- Criminal Proceedings & Disciplinary Proceedings— **State Of Rajasthan V/S B.K.Meena,AIR 1997 SC 13**
- Non Payment Of Subsistance allowance— **Jagdambprasad Shukla V/S State of U.P.**

  AIR 2000 SC 2086
- Supply of enquiry Report—**M.D. E.C.I.L. V/S B.Karunakar AIR 1994 SC 1074**
- Interference by Courts—**B.C.Chaturvedi V/S Union of India, AIR 1996 SC 484**

प्रश्नोत्तरे

प्रश्न क्रमांक - ०१ :

राज्यघटनेच्या कोणत्या कलमान्वये नागरी सेवेतील कर्मचा-यांना शिक्षेविरुध्द संरक्षण देण्यात आले आहे ?

१. कलम १४

२. कलम १६

३. कलम ३०१

४. कलम ३११

उत्तर

✓ ४. कलम ३११

प्रश्न क्रमांक - ०२ :

कर्मचार्यांविरुध्द फौजदारी गुन्हा शाबीत झाल्यांस विभागीय चौकशी न करता त्यांस शिक्षा देता येते?

बरोबर / चूक

उत्तर

✓ बरोबर

प्रश्न क्रमांक - ०३ :

राज्यघटनेतील कलम ३११ (२) मधील तरतुदी प्राथमिक चौकशीला देखील लागु आहेत.

बरोबर / चूक

उत्तर

✓ चूक

प्रश्न क्रमांक - ०४ :

महाराष्ट्र नागरी सेवा (शिस्त व अपील) नियम १९७९ कोणाला लागू होत नाहीत?

१. तहसिलदार

२. पोलीस इन्स्पेक्टर

३. उपसचिव

४. मुख्याधिकारी नगरपरिषद

उत्तर

- ✓ १. पोलीस इन्स्पेक्टर

प्रश्न क्रमांक - ०५ :

शासकीय कर्मचा-यांस निलंबित करण्याचे अधिकार फक्त नियुक्ती प्राधिकरणासच आहेत.

बरोबर / चूक

उत्तर

- चूक

प्रश्न क्रमांक - ०६ :

शासकीय कर्मचारी निलंबाधीन आहे असे केव्हा समजले जाते?

जेव्हा कर्मचारी,

१. वर्षभर कामांवर आला नाही

२. वरिष्ठांचा अपमान करतो

३. अभ्यागतांस मारहाण करतो

४. तीन दिवस तुरुंगांत होता

उत्तर

✓ ४. तीन दिवस तुरुंगांत होता

प्रश्न क्रमांक - ०७ :

कर्मचार्यांचा निलंबन कालावधी ३ महिन्यांपेक्षा अधिक झाला तर निर्वाह भत्यांत वाढ करता येते

१. २५ टक्के पर्यन्त

२. ५० टक्के पर्यन्त

३. ७५ टक्के पर्यन्त

४. १० टक्के पर्यन्त

उत्तर

- ✓ २. ५० टक्के पर्यन्त

प्रश्न क्रमांक - ०८ :

प्रत्येक विभागीय चौकशीच्या प्रकरणांत कर्मचा-यांचे निलंबन संपुष्टात आणुन त्याची सेवेत पुनःस्थापना केल्यानंतर निलंबनाचा कालावधी हा कर्तव्यात व्यतीत केलेला कालावधी म्हणून समजला जातो.

बरोबर / चूक

उत्तर

✓ चूक

प्रश्न क्रमांक - ०९ :

खाली नमुद केलेल्या शिक्षांपैकी कोणती शिक्षा किरकोळ शिक्षा समजली जाते

१. कामांवरुन काढून टाकणे

२. कामांवरुन बडतर्फ करणे

३. पदावनत करणे

४. सक्तीची सेवानिवृत्ती

उत्तर

✓ ३. पदावनत करणे

प्रश्न क्रमांक - १० :

खालील किरकोळ शिक्षांपैकी कोणती शिक्षा देण्यांपुर्वी जबर शिक्षा देण्याची कार्यपध्दती अनुसरणे बंधनकारक असते.

१. दोन वेतनवाढी रोखणे

२. ठपका ठेवणे

३. खालच्या वेतन श्रेणीत आणणे

४. वेतनांतून रक्कम वसुल करणे

उत्तर

- ✓ ३. खालच्या वेतनश्रेणीत आणणे

प्रश्न क्रमांक - ११ :

फौजदारी गुन्हांखाली कर्मचारी दोषी ठरला तर न्यायालयीन निर्णयांविरुध्द केलेल्या अपीलावरील निर्णयाची वाट न पहातां कर्मचा-यांस शिक्षा करता येते.

बरोबर / चूक

उत्तर

✓ बरोबर

प्रश्न क्रमांक - १२ :

वर्तणूकीशी संबंधीत नसणा-या प्रशासकीय कारणांवरुन कर्मचा-यांस पदावनत करणे ही शिक्षा समजली जाते.

बरोबर / चूक

उत्तर

- ✓ चूक

प्रश्न क्र.-१३

‘लैंगिक छळवाद’या शब्दाची व्याख्या सर्वोच्च न्यायालयाने खालील प्रकरणात केली आहे.

१)मेधा कोतवाल लेले *वि* भारत सरकार

२)एक्सपोर्ट प्रमोशन कौन्सील *वि* ए.के.चोप्रा

३)विशाखा *वि* राजस्थान सरकार

४)पांडुरंग भगत *वि* महाराष्ट्र राज्य

उत्तर

- ३)विशाखा वि राजस्थान सरकार

प्रश्न क्र.-१४

तक्रार निवारण समितीच्या चौकशीतील निष्कर्षांच्या आधारावर अपचारी कर्मचा-यास शिक्षा देता येते.

बरोबर / चूक

उत्तर

✓ बरोबर

प्रश्न क्रमांक - १५ :

विभागीय चौकशीला आपली बाजु मांडण्यासाठी वकील नेमण्याची कर्मचा-यांस संपूर्ण मुभा असते.

बरोबर / चूक

उत्तर

✓ चूक

प्रश्न क्रमांक - १६ :

चौकशीच्यावेळी साक्षीदारांस हजर होण्यांस भाग पाडता येते.

बरोबर / चूक

उत्तर

✓ चूक

प्रश्न क्रमांक - १७ :

विभागीय चौकशीच्यावेळी अपचारी कर्मचारी गैरहजर राहिल्यास त्यांस दोषारोप मान्य आहेत असे समजून त्यांस शिक्षा करता येते.

बरोबर / चूक

उत्तर

✓ चूक

प्रश्न क्रमांक - १८ :

विभागीय चौकशीच्यावेळी अपचारी कर्मचा-यांस बचाव सहाय्यक म्हणून, सेवानिवृत्त कर्मचा-याचे सहाय्य घेता येते .

बरोबर / चूक

उत्तर

- ✓ बरोबर

प्रश्न क्रमांक – १९ :

चौकशी अधिक-यांस चौकशी अहवालांत कर्मचा-यांस कोणती शिक्षा द्यावी यासंदर्भात शिफारस करावयाची असते .

बरोबर / चूक

उत्तर

✓ चूक

प्रश्न क्रमांक — २०

शिस्तभंगाविषयक प्राधिका-याने स्वत: चौकशी केली तरीही शिक्षेचा आदेश काढण्यापुर्वी चौकशी अहवालाची प्रत कर्मचा-यांस देणे बंधनकारक आहे.

बरोबर / चूक

उत्तर

✓बरोबर

प्रश्न क्रमांक २१

चौकशी अधिका-याच्या निष्कर्षांशी असहमती दर्शवून शिस्तभंगविषयक प्राधिकरणांस शिक्षा देता येते.

बरोबर / चूक

उत्तर

✓ बरोबर

प्रश्न क्रमांक – २२

शिक्षेच्या आदेशांविरुध्द अपील करण्याची मुदत किती आहे ?

१. १० दिवस

२. ३० दिवस

३. ६० दिवस

४. ४५ दिवस

उत्तर

- ✓ ४. ४५ दिवस

प्रश्न क्रमांक – २३

प्रत्येक प्रकरणांत अपील करणा-या कर्मचा-यांस प्रत्यक्ष हजर राहून आपले म्हणणे मांडण्याची संधी देणे अपीलीय अधिका-यांवर बंधनकारक आहे.

बरोबर / चूक

उत्तर

- ✓ चूक

प्रश्न क्रमांक – २४

अपीलांवर निर्णय देतांना, अपीलीय अधिकारी कर्मचा-याला दिलेल्या शिक्षेत वाढ करु शकतो .

बरोबर / चूक

उत्तर

✓ बरोबर

प्रश्न क्रमांक – २५

शिक्षेत वाढ करणा-या अपिलीय अधिका-यांच्या आदेशांविरुध्द अपील करता येते ?

बरोबर / चूक

उत्तर

- ✓ बरोबर

प्रश्न क्रमांक – २६ :

अपील सादर केले नसले तरीही शिस्तभंग प्रकरणातील कागदपत्र मागवून अपीलीय अधिका-यांस, शिक्षेच्या आदेशाचे पुनरीक्षण करता येते.

बरोबर / चूक

उत्तर

✓ बरोबर

प्रश्न क्रमांक – २७

कर्मचा-यांने केलेल्या पुनरीक्षण अर्जावर अपीलीय अधिका-याने निर्णय घेण्यांसाठी शिक्षेच्या आदेशापासुन कोणती कालमर्यादा ठरवुन दिली आहे ?

१. १ महिना

२. ३ महिने

३. ६ महिने

उत्तर

- ३. ६ महिने

प्रश्न क्रमांक – २८

राज्यशासनाच्या शिक्षेच्या आदेशा विरुध्द अपील कोणाकडे करावयाचे असते ?

उत्तर

✓ राज्यपाल

प्रश्न क्रमांक – २९

म. ना. से. (शिस्त व अपील) नियम १९७९ अन्वये काढलेल्या कोणत्याही शिक्षेच्या आदेशाचे पुनर्विलोकन करण्याचा अधिकार कोणास आहे ?

उत्तर

✓ राज्यपाल

प्रश्न क्रमांक – ३०

सेवेत असताना कर्मचा-यांविरुध्द सुरु केलेली शिस्तभंग कारवाई त्याच्या सेवानिवृत्तीनंतरही चालू ठेवता येते.

बरोबर / चूक

उत्तर

✓ बरोबर

BLOG ON DEPARTMENTAL INQUIRY

ADDRESS

departmentalinquiryenglish.blogspot.com

or

departmentalinquirymarathi.blogspot.com

हार्दिक धन्यवाद...!